

СУД — НЕ НА ОСУД, А НА РОЗСУД. СПРАВЕДЛИВИЙ РОЗСУД... (рецензія Д. Бочарова на монографію В. Бігуна «Філософія правосуддя: ідея та здійснення»)

2011 рік ознаменувався виходом у світ монографічної праці¹, присвяченої філософському осмисленню феномена правосуддя, його онтологічного, аксіологічного й праксеологічного аспектів.

Філософсько-правові методологічні засади дослідження природи правосуддя сформовані кандидатом юридичних наук В. С. Бігуном (який на час видання книги був науковим співробітником Інституту держави і права ім. В. М. Корецького) виходячи з того, що предмет філософії права становить право, яким воно має бути (ідея права та її належна судова реалізація), а також з огляду на сутнісну нетотожність права й закону, правосуддя та судочинства (зокрема, в тому його аспекті, яке автор іменує «законосуддям»). «Правосуддя» тлумачиться виключно як судова діяльність, спрямована на здійснення ідеї права. Тож і філософію правосуддя науковець В. С. Бігун розглядає як «прикладну філософію права» (с. 132–133).

Ідея права, яка реалізується через правосуддя, на думку автора, конкретизується у смислах правосуддя. Смысл (смысли) правосуддя визначаються як особливий зміст, який відображає сутність (сутності) явища дійсності, позначуваного словом «правосуддя». Відрізняють різні смисли правосуддя, наприклад, у цьому дослідженні такі, як «антропологічний», «владний», «правореалізаційний», «правозахисний», «резолютивний», «балансуючий» та ін. Автор небезпідставно вважає, що ідеї правосуддя властива смислова множинність, а отже, «перелік і проблематику смислів правосуддя може бути розширено» (с. 134). Множинність смислів актуалізує питання про їх співвідношення та можливість «смыслових» колізій, а також потребу формалізації «смыслів» у принципах і нормах судочинства.

Сам В. С. Бігун, судячи з контексту праці, серед інших смислів правосуддя надає перевагу справедливості. Так, зокрема, він зазначає, що етимологічний аналіз слова «правосуддя» виявляє взаємозв'язок понять, який можна умовно позначити як смислове поле «справедливість — право — суд», де суд і право виступають знаряддями досягнення справедливості. Далі прямо визначає справедливість як мету правосуддя, між іншим наголосивши на тому, що таке розуміння «поширене на практиці, коли будь-яке рішення суду чи інший результат

¹ Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення : моногр. — К., 2011. — 303 с. — (Бібліотека Міжнародного часопису «Проблеми філософії права»).

судової діяльності оцінюється з позицій відповідності справедливості, її критеріям» (с. 133, 136). Тому не дивно, що в монографії значну увагу приділено поглядам німецького правознавця Г. Радбруха та його витвору, так званій «формулі Радбруха». Ідея права, за Радбрухом, засновується на трьох взаємопов'язаних, але часом конфліктуючих правових цінностях: справедливість, доцільність і правопевність. Антиномія цінностей у рамках ідеї права вирішується Г. Радбрухом на користь справедливості в умовах «нестерпного» відходу від справедливості або відсутності «навіть прагнення» до встановлення справедливості. У першому випадку те, що за формальними ознаками видається законом, вважається «несправедливим законом» і має поступитися справедливості, у другому — є не стільки навіть «несправедливим правом», скільки чимось «неправовим за своєю природою». Автор акцентує увагу на тому, що «формула Радбруха» мала неабияке практичне значення в судовому правозастосуванні, а саме при визнанні неправовими нацистських законів та у пов'язаних із охороною Берлінської стіни справах 1989–1999 рр. Окрім того, радбрухівський концепт «надзаконного права», критично зорієнтований відносно юридичного позитивізму, сприяв зростанню теоретичного й практичного інтересу до ідей природного права, їх повоєнному «відродженню» (с. 137–138).

Власне, В. С. Бігун не залишає поза увагою й колізію конкуруючих парадигм праворозуміння – юснатуралізму та юридичного позитивізму. В якості «третього шляху», покликаною примирити теорію природного права та позитивізм у контексті судового правозастосування, автором запропоновано концепцію «інтерпретивізму». На його думку, головні положення інтерпретивізму полягають у тому, що «право не є певною сукупністю даних, правил чи фактів, а є тим, що юристи мають на меті витлумачити чи отримати у своїй юридичній діяльності». Відсутність розмежування права й моральності уподібнює інтерпретивізм до природно-правового підходу; заперечення «природної» вкоріненості права, а також абсолютної самодостатності правових цінностей і норм наближує до юридичного позитивізму (с. 56, 135). Отже, інтерпретивізм, з одного боку, «розмиває» кордони праворозуміння, а з другого, здатний породжувати колізії парадигм. Можливість подолання таких колізій В. С. Бігун пов'язує саме з правосуддям (хоча у цьому випадку видається більш доречним вести мову про *судочинство*. — Д. Б.). З огляду на практичну потребу ухвалення певного рішення, такі колізії можуть зніматися шляхом вибору певного праворозуміння внаслідок визначення більшості: праворозуміння, якого дотримується більшість суддів, вважається прийнятним і визначає зміст рішення. Щоправда, тут-таки слушно зазначається, що цей спосіб додання парадигмальних колізій визначає не стільки «правильне», скільки «домінуюче» праворозуміння (с. 59).

Автор у своїй праці розглянув й альтернативні «інтерпретивізмам» підходи, покликані «зняти» протиріччя природно-правового й позитивістського праворозуміння. У ролі таких альтернатив можуть виступати концепція «вільного правознаходження» нашого земляка — Є. Ерліха — або *hard*-версія інтерпретивізму – конструктивізм (с. 72–80, 99–100). Не маючи змоги, з огляду на формат рецензії, детальніше висвітлити позицію В. С. Бігуна щодо суті й перспектив цих підходів у контексті здійснення правосуддя, варто позитивно відгукнутися про сам факт привернення уваги до цих малодосліджених вітчизняною право-

вою наукою теорій. Привабливо виглядає також пропозиція автора щодо виявлення «смислів» правосуддя крізь призму семіотики та міфології (с. 64, 128).

Зрештою, позитивної оцінки заслуговує не лише це. Монографія В. С. Бігуна містить багато цікавої й корисної інформації. Окремо слід згадати наявність глосарію, що визначає основні категорії й поняття філософії правосуддя та містить терміни, що їх позначають. Автор подав систематизований перелік дисертаційних досліджень із філософії права, здійснив ґрунтовний огляд праць, які так чи інакше пов'язані з проблемами філософії правосуддя.

На окрему згадку заслуговує також те, що В. С. Бігун широко використовує у своїй праці англійські джерела, зокрема фахову літературу й огляди судової практики. Автор (за плечима в якого стажування в *University of Connecticut School of Law*) зі знанням справи аналізує явища, маловідомі читачам, необізнаним у реаліях правових систем англо-американського типу, як-от: позитивні аспекти доктрини правового реалізму, судовий активізм у правосудді, присяжне анулювання закону, текстуалізм і контекстуалізм у тлумаченні правових положень тощо.

Проте не позбавлена книга й недоліків. Ідеї справедливості як «метафори правосуддя», яка раз по раз виринає на поверхню тексту, щоб позначити «поле можливих смислів» (с. 55), так і не вдається стати провідним мотивом – «сюжетотворною лінією» цього твору. Не рятує ситуацію навіть наявність окремого підрозділу «Справедливість як смисл правосуддя (правосуддя як справедливе судочинство)», який міг би стати своєрідним «центром тяжіння» тексту. Зрештою, незрозумілим залишається й те, якому з численних розумінь «справедливості» (зазначених, наприклад, Дж. Ролзом) В. С. Бігун надає перевагу. Чітко вираженої позиції автора місцями бракує й іншим контроверсійним аспектам праці; складається враження, що автор надає читачеві можливість самому знайти відповіді на дразливі питання... Однак навряд чи доречно зловживати цим у публікації, що репрезентує результати наукового дослідження.

Тож текст монографії «Філософія правосуддя: ідея та здійснення» подеколи нагадує постмодерністський текст-ризому – без центру, без глибини, без нав'язливого «Автора». Можливо, почасти це пояснюється фактом участі В. С. Бігуна в ролі відповідального редактора та водночас співавтора у роботі над ґрунтовною колективною монографією «Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення», яка побачила світ двома роками раніше. Але навряд чи стиль роботи з текстом відповідального редактора/співавтора прийнятний у випадку одноосібного авторства.

Означені вище зауваження стосуються передовсім способу організації та подання матеріалу цієї, без сумніву, цікавої праці, і не впливають на її загальну позитивну оцінку. Тим більше, що сам автор визнає, що осмислення ним філософських проблем правосуддя триває, й анонсує наступне виправлене, розширене та доповнене видання своєї книги.

Отже, читаємо й чекаємо. Саме так, а не навпаки.

Д. БОЧАРОВ
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
(Академія митної служби України)